

K FINANČNÍM POMĚRŮM VRCHLABSKÝCH MORZINŮ V 18. STOLETÍ

Aleš VALENTA

Morzinové patří mezi četné pobělohorské rody, které do Čech přivedla třicetiletá válka. Získali zde značný nemovitý majetek, rozrodili se, ale od poloviny 18. století se dostali do finančních těžkostí, které vyústily do rozprodeje většiny panství. Z větších statků udrželi jedině Vrchlabí, které však po vymření mužských příslušníků rodu roku 1881 přešlo sňatkem na Černíny, resp. Černíny-Morziny. Nejvýznamnější stavební památku po sobě zanechali v podobě augustiniánského kláštera s kostelem sv. Augustina ve Vrchlabí, který vznikl v době jejich největší slávy a finanční síly. Nic z toho však Morzinům neotevřelo cestu k nejvyšším zemským úřadům, což ostatně platí i pro většinu jiných přistěhovalých šlechtických rodů.

Kamil Rudolf Morzin, pocházející z rytířského rodu usazeného na jihu habsburské monarchie, prodělal strmý osobní i majetkový vzestup v letech 1632-1635, kdy byl nejprve prohlášen říšským a vzápětí českým hrabětem, zanedlouho obdržel český inkolát a po Valdštejnově smrti byl obdařen velkým vrchlabským panstvím. V kostele sv. Tomáše při klášteře augustiniánů-poustevníků na Malé Straně v Praze založil rodovou hrobku, do níž byl roku 1646 pohřben. Augustiniáni zůstali Morzinům nejbližším církevním řádem, přijímali od nich úroční peníze na základě několika fundací, z nichž největší zajišťovala hmotné potřeby jejich nového konventu ve Vrchlabí. Po bezdětném Kamilu Rudolfovi Morzinovi dědil jeho bratr Pavel, jenž významně rozmnožil majetek rodu a zanechal také, což bylo tehdy pro každý šlechtický rod nejdůležitější, četné mužské potomstvo. Do své smrti v roce 1688 stačil koupit Kunstberg s Křincem (později panství Nový Kunstberg), Lomnici nad Popelkou, Čistou, několik statků v západních Čechách (např. Dolní Lukavici), jakož i na Moravě. Bylo by zajímavé zjistit, jakým způsobem si obstaral finanční prostředky na zakoupení tak rozlehlého pozemkového majetku, jehož celková hodnota nepochybně činila nejméně několik set tisíc zlatých. V roce 1665 zřídil z Vrchlabí, Lomnice, Čisté, Kunstberga a Doubravan fideikomis.

Z Pavlových synů se vyvinuly dvě větve, které v důsledku trvalých hospodářských problémů východočeských Morzinů ve druhé polovině 18. století zůstaly v intenzivním kontaktu. Mladší větev založil Ferdinand Morzin, který zdědil po otci statky na Moravě, jež ale prodal, a v západních Čechách. Působil jako hejtman Plzeňského kraje. Zakladatelem větve starší se stal Jan Rudolf, z jehož synů zdědil fideikomisní statky hrabě Maxmilián Morzin. Kromě nich byl majitelem Hostinného, Kounic (v Kouřimském kraji), Nového Ronova (dnes Oskořínek u Nymburka) a vsí Doubku a Sovolusků, což opravňuje ke konstatování, že patřil k nadprůměrně zámožným aristokratům v zemi. Počet osedlých i finanční ekvivalent jeho majetku tomu také odpovídají. Podle majetkového přiznání z roku 1705, které velkostatkáři vyplňovali za účelem odvodu 1% daně z majetku, činila hodnota majetku Maxmiliána Morzina 653 900 zl v nemovitostech, k nimž kromě uvedených statků patřily ještě blíže neupřesněné domy v Praze (jedním byl pravděpodobně Morzinský palác v dnešní Nerudově ulici), nakoupené za 22 tis. zl.¹⁾ V hotovosti není po ruce nic, sděluje majitel, což mu zajisté nemusíme věřit. Souhrnný počet osedlých na fideikomisních panstvích činil více než 233 jednotek, takže celkový počet všech osedlých lze odhadnout na zhruba 300. Obě tyto hodnoty jsou v rámci pobělohorské šlechty výrazně nadprůměrné.

Krátce před svou předčasnou smrtí v roce 1705 (zemřel ve 34 letech) založil věčnou duchovní fundaci pro augustiniány poustevníky (v příslušné listině je výběr řádu odůvodněn rodinnou tradicí), a to z podnětu hradeckého biskupa Tobiáše Beckera.²⁾ Jako hlavní příčinu příchodu augustiniánů do Vrchlabí uvádí fundátor zajištění duchovní péče o poddané, kteří o svátcích ve velikém množství (někdy až 4000 osob) přicházejí ke zpovědi, přičemž farář s kaplanem přes veškerou píli dokáží vyzpovídat nanejvýš

1) SOA Zámorsk, RA Čermínů-Morzinů, kart. 233, sign. E 345, fol. 88. Všechny majorátní (fideikomisní) statky byly taxovány pouze na 293 tis. zl, statek Nový Ronov (nedaleko Křince) na zhruba 78 tis. zl. a panství Hostinné, které Morzinové roku 1719 prodali, na 118 tis. zl. Panství Kounice mělo hodnotu asi 133 tis. zl, přičemž majitel podotýká, že ho jeho otec koupil zruinované a že on sám přikoupil od hraběte Jana z Valdštejna za 10 000 zl les, ale dodnes v něm nepokácel ani kmen, neboť si je vědom, že les je s ohledem na budoucí potřebu třeba šetřit. To je nečekaně hospodářsky pokročilé stanovisko v době, kdy ještě stát ani zdaleka nepomýšlel na regulaci těžby dřeva.

2) SOA Zámorsk, RA Čermínů-Morzinů, kart. 72, inv. č. 86, sign. B 81 – opis fundační listiny.

150 osob. Fundace, hypotékárně pojištěná na panství Hostinné, měla poskytnout obživu deseti mnichům.³⁾ Pokud by ji v budoucnu majitel vrchlabského panství vypověděl, bude povinen vyplatit řádu jistinu ve výši 25 000 zl. Maxmilián Morzin patrně ještě stačil položit roku 1705 základní kámen ke stavbě augustiniánského kláštera, ale finanční břemeno musel nést jeho mladší bratr a dědic Václav Morzin (1674-1737).

Jeho osud se zprvu odvíjel způsobem, obvyklým u druhorozených synů barokních šlechtických rodů, jejichž majetek, sevřený svěřací kazajkou fideikomisu, se předával jako celek nejstaršímu synovi. Hrabě Václav Morzin vstoupil do armády a bojoval pod Evženem Savojským proti Turkům. Náhlá bratrova smrt však od základů změnila jeho života a z válečníka učinila jednoho z největších pozdně barokních stavebníků v Čechách. Nepochybně největším dílem byl uvedený augustiniánský klášter ve Vrchlabí, vyprojektovaný A. Auerem a dokončený teprve v roce 1725.⁴⁾ V letech 1712-1714 dal vystavět kapli sv. Jana Nepomuckého v Kunstbergu, ke konci svého života nechal barokně přestavět zámek v Lomnici nad Popelkou a pravděpodobně také podnítil přestavbu zámku v Novém Ronově, jakož i sochařskou výzdobu v přilehlé bažantnici. Pro další projekty si vybral vrcholné umělce své doby. J. Santini přestavěl v letech 1713-1714 pražský morzinský palác v tehdejší Ostruhové (dnes Nerudově) ulici, do jehož průčelí vytesal F. M. Brokoff sochy dvou Maurů, připomínající znak Morzinů. Podobné sochařské dílo vytesal též sochař na bránu do zahrady zámku v Kounicích poblíž Nymburka, jež Václav Morzin nechal roku 1719 také přestavět. V Kounicích vznikla v téže době nová budova fary, kde ovšem není jeho finanční účast jistá, a v kostele sv. Jakuba Většího přibyla dřevořezba sv. Jakuba, patrně také z Brokoffovy dílny. Tuto rozsáhlou stavební aktivitu vrchlabského pána doplníme ještě neméně zajímavou zmínkou o jeho hudebním mecenátu, doloženém mj. dedikací jedné z nejslavnějších skladeb evropského baroka *Čtvero ročních dob*. Její autor Antonio Vivaldi, který mu dedikoval i některé další skladby, řídil v Itálii Morzinovu dvorní kapelu.⁵⁾

3) Ročně měli augustiniáni dostat kromě 600 zl na hotovosti 45 sudů piva, 60 strychů žita, 15 str. pšenice, 10 str. ječmene, 5 str. hrachu, 3 str. prosa, 7 centnýřů másla, 2 bečky soli a 125 sáhů dřeva.

4) Srv. Umělecké památky Čech. Sv. 4. Praha 1982, s. 276-8. I ostatní údaje o stavebních počinech Václava Morzina čerpám z tohoto zdroje.

5) Volek, Tomislav: Osobnosti světové hudby. Praha 1982, s. 248.

Tyto kulturní počiny se neobešly bez půjček, a tudíž zadlužení majetku. V roce 1708 povolil císař Morzinovi zadlužit majorátní panství Vrchlabí částkou 30 tis. zl, jež měla pravděpodobně především umožnit dokončit velkorysý projekt vrchlabského kláštera.⁶⁾ Další zatížení svěřenství tentokrát nižší částkou 5 tis. zl. povolil císař Karel VI.⁷⁾ Doklad rostoucích finančních problémů hraběte Morzina představuje půjčka od hejtmana litoměřického kraje rytíře Jana Jaroslava Kresla z Qualtenberga ve výši 1000 zl, přijatá v roce 1737 „zu meiner sondebaren Notdurft“, úročená maximálním tehdejší úrokem 6% a pojištěná na celý majetek, ale zvláště na alodiální statky Kounice, Přibyslavice, Doubek, Sovolusky a Malý Lánov. Domnívám se, že tato formulace prozrazuje nedůvěru tohoto nového věřitele v bezpečné uložení svých peněz, pokud by byly kryty pouze nebo především Morzinovým fideikomisním, nejspíše již předluženým majetkem. Neúměrná zátěž úroky a dlužným kapitálem se stupňovala nutností splácet každoročně úroky různým duchovním fundacím, ať již zděděným nebo vlastním, jako bylo výše zmíněných 600 zl vrchlabským augustiniánům nebo 3540 zl, které Morzin a jeho potomci odváděli z kapitálu 59 tis. zl ve prospěch jezuitů.⁸⁾ Sonda do účtů hlavní pokladny ze třicátých let prokázala, že splátky všech úroků pohlcovaly skoro polovinu příjmů vrchnosti. A to je stav, který ohlašoval akutní nebezpečí bankrotu.⁹⁾

Jak ve svých četných pracech ukázal Valentin Urfus, k bankrotu neboli kridě docházelo často až po smrti hlavního původce zadlužení při vyřizování pozůstalosti.¹⁰⁾ Také Václav Morzin měl štěstí, že se vyhnul krachu

6) RA Černínů-Morzínů, inv. č. 181.

7) Tamtéž, inv.č. 183.

8) Tamtéž, kart. 85, inv. č. 102. Vycházím z kvitance provinciála české jezuitské provincie z 5. listopadu 1770 o splacení půlročního svatohavelského úroku. Z práce Tomáše BÍLKA „Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království českém od císaře Josefa I. zrušených“, Praha 1893, je mezi morzinskými jistinami mj. uvedena suma 1000 zl z roku 1715 pro klášter pavlánů v Nové Pace, pojištěná na panství Kounice, a částka 2000 zl pro dominikánský klášter v Nymburce z roku 1697 od Evy Konstancie, tj. babičky Václava Morzina. U ostatních zde uvedených morzinských jistin není jisté, že se týkají majetku východočeské větve rodu.

9) Ve Vs Vrchlabí, kart. 233, sign. E 345, fol. 206, jsou uloženy dva čtvrtletní účty hlavní pokladny: červen-srpen 1736 a září-listopad 1732. Z těchto neúplných čísel nelze dělat velké závěry, nicméně jistou vypovídací hodnotu má údaj z druhého účtu, z něž plyne, že splátky úroků pohltily 44% všech výdajů.

10) Srv. např.: Urfus, Valentin: Václav Arnošt Markvart z Hrádku, šlechtický právník, zemský hodnostář a manufakturní podnikatel (K problematice

svého hospodaření a tragické teče za svým neobyčejným kulturním rozmachem. Stačil se ještě potěšit se svým vnukem Františkem Xaverem a 5. září 1737 ve věku 63 let zemřel. Jeho syn Karel Josef, přísedící zemského soudu, nejspíše zprvu neměl tušení o rozsahu otcových dluhů. Svědčí o tom alespoň barokně velkolepé uvítací slavnosti, které pro něj byly připraveny jistě s jeho vědomím a souhlasem, když v roce 1739 jako nový pán přijel do Vrchlabí.¹¹⁾ Když zjistil, jak se věci mají, snažil se podle určitých náznaků začít šetřit, ale břemeno bylo příliš těžké.¹²⁾ Podle velmi dobře informovaného deklamátora desk zemských Tadeáše Hubatia z Kotnova Karel Josef Černín v Praze koncem ledna 1741 předčasně zemřel, když se dozvěděl, že otec po sobě zanechal obrovské dluhy ve výši asi 600 tis. zl, což je suma, která se téměř rovnala hodnotě veškerého majetku.¹³⁾

Projednání kridy však kvůli slezským válkám, kdy nastala několikaletá césura v činnosti zemských orgánů, proběhlo teprve v letech 1748-1749. Vyhlášena byla sice již v lednu 1748, ale zápis do památného kvaternu rozdílných výpovědí mezi věřiteli v deskách zemských je datován teprve 22. dubna 1749.¹⁴⁾ Je tu uveden dlouhý soupis věřitelů, v němž v první skupině tzv. privilegovaných dluhů zaujmou jména norimberských kupců

feudálního stavovství v pobělohorských Čechách. Právně historické studie 29, 1989, s. 91-100. Majetek tohoto významného zemského politika a zdánlivě úspěšného manufakturního podnikatele se ukázal být silně předlužen, takže po jeho smrti nezbylo než vyhlásit bankrot. Markvartův syn Fr. Václav umírá v naprosté bídě krátce poté.

11) Srv. RA Černín-Morzinů, kart. 122, inv.č. 226-228.

12) Podle čtvrtletního účtu z roku 1740 (SOA Zámorsk, Vs Vrchlabí, kart. 239, sign. E 352, fol. 396), čerpal hrabě pro potřeby dvora měsíčně 1500 zl. Nejsm si jist, zda to je položka totožná s tím, co je v účtech z konce éry jeho otce uvedeno pod označením „k vlastní potřebě vrchnosti“ (srv. pozn. č. 9), ale je-li tomu tak, pak Karel Josef Morzin snížil své měsíční nároky o 500 zl. Pro srovnání: hrabata Kinští (panství Chlumeck nad Cidlinou) pobírali jako osobní měsíční apanáž v letech 1737-1741 mezi 1200 a 1550 zl.

13) Šebesta, Ed. (ed.): Dopisy J. Tadeáše Hubatia z Kotnova hraběti F. V. z Trauttmansdorffů 1741-1744. SB. příspěvků k dějinám hl. města Prahy. Praha 1922, s. 19-20. Hubatius ještě připojil poznámku, že hrabata Josef a Ferdinand Morzinové se přou o poručenství. Jednalo se vší pravděpodobností o bratrance zemřelého Karla Josefa Ferdinand Maxm. František (nar. 1693), který držel Merklín na Plzeňsku, a snad syna téhož Karla Josefa, který se narodil roku 1717, takže právě v roce 1741 dosáhl plnoletosti. Vzhledem ke značným odměnám, které poručníci pobírali, byly podobné spory běžné.

14) SUA, DZM, kv. č. 188, fol. G 13 – vyhlášení bankrotu na majetek Karla Josefa Morzina; tamtéž, DZV, kv. 611 „Krida Karla Josefa Morzina“, 22. dubna 1749.

Bahnera a Mayera, kteří zemřelému zapůjčili 21 svazků *Opera Raymundi*, ale nedostali je zpět. Mezi desítkami a desítkami hypotekárních dluhů vynikají výši své pohledávky, jak bylo časté u šlechtických bankrotů 18. století, církevní instituce – malostranští augustiniáni, které kdysi velkoryse podpořil Kamil Rudolf Morzin, požadovali 34 800 zl, jezuité v několika položkách nejméně 63 tis. zl, novoměstští augustiniáni 8000 zl. Z aristokratů se přihlásil s nejvyšší pohledávkou Jan Šternberk – 35 tis. zl.¹⁵⁾ Většinu věřitelů se nakonec patrně podařilo vyplatit, aniž by bylo nutné rozprodat rodový majetek. Celkový výnos všech statků východočeských Morzinů, které v průběhu ničivých slezských válek nebyly pravděpodobně díky své odlehlejší poloze tak zdevastovány jako Náchod, Broumov, Chlumeck či Trutnov, tehdy činil zhruba 70 tis. zl (srv. dále).

Poručníkem nezletilého Františka Xavera Morzina (1734-1791) se stal jeho bratranec Ferdinand Jan, který se snažil všemožně zvýšit výnos svěřených panství. V případě Vrchlabí se nabízela možnost, která tehdy lákala vícero vrchností, sužovaných velkým daňovým břemenem a ztrátami po slezských válkách, a sice vývoz dřeva. V roce 1755 se obrátil na královskou reprezentaci a komoru se žádostí o povolení vyvézt v příštím roce 4114 sáhů a 1390 kmenů dřeva z vrchlabského panství do Slezska. Krajský úřad v Novém Bydžově žádost podpořil, ale reprezentace se obrátila o další dobrozdání ke komerčnímu koncesu. Tento orgán vyslal na místo jako experta známého manufakturního podnikatele a tereziánského byrokrata hraběte Chamaré, jehož posudek byl zcela opačný. Prozkoumav vrchlabské a také maršovské lesy hr. Schaffgotsche za přítomnosti vrchnostenských úředníků a přísežných horských rychtářů konstatoval, že je možné vybudovat cestu z horského hřebene do vnitrozemí (její neexistenci vrchnostenská úřednická odůvodňovali nemožnost svážet dřevo do kraje) a že poddaní za toto dřevo dokonce zaplatí víc, než nabízeli Slezané. Proto, a také s ohledem na lesní řád z roku 1754, jenž povoloval vývoz dřeva jen v přísně stanovených případech, Chamaré jednoznačně doporučil Morzinovu žádost zamítnout. Nelze pochybovat o tom, že v podtextu jeho zamítnutí se skrýval rovněž politicky motivovaný despekt k nyní již pruskému Slezsku.¹⁶⁾

15) Ve čtvrtletním účtu, uzavřeném ke svatému Jiří 1740 (viz pozn. č. 12) kdy se platily úroky, jsem napočítal celkem 82 věřitelů, z toho 12 církevních a 9 šlechtických osob.

16) SUA, České gubernium-Comerciale, kart. 113, inv. č. 283, sign B 38. K lesnímu řádu srv. : Novotný, Gustav: Významné výročí lesního řádu pro Čechy z roku 1754. *Lesnictví-Forestry*, 41, 1995, s. 300-303.

Neúspěch Ferdinanda Morzina s vývozem vrchlabského dřeva přišel těsně před tím, než skončila jeho administrativní správa nad bratrancovým majetkem. V roce 1756 si totiž sirotkova matka Renata, roz. Trauttmansdorffová, vymohla na císařovně, aby byl František Xaver předčasně prohlášen za plnoletého. Svou prosbu odůvodnila tím, že její syn, žijící z vyměřené podpory, se nachází v obtížných poměrech a že bez dalších dluhů nemůže uživit manželku ani náležitě vést svůj dům. Jestliže by mohl využívat výnosu svých statků, jenž činí ročně 72 tis. zl, jeho situace se podstatně zlepší, aniž by to ohrozilo splácení dluhů, které na uvedených statcích váznou. Marie Terezie však svůj souhlas pod podmínkou – František Xaver Morzin bez jejího souhlasu nenadělá další dluhy, nic neprodá (obojí ovšem patřilo k základním charakteristikám fideikomisu) a až do své plnoletosti, tj. do svých 24 let, ponechá správu svých statků v rukách bývalého poručníka.¹⁷⁾

Když se hrabě Xaver koncem 50. let 18. století ujímal správy svých panství, asi netušil, že v příštích třiceti letech bude většinou jen přihlížet rozhodování dosazených administrativních správců. Z pramenů, které jsem prostudoval, nebylo patrné, zda hlavní příčinou sekvestrací byla jeho hospodářská neobratnost, defraudace úředníků či nějaké vnější důvody. Zdá se však, že hospodářská správa i po vyřízení krudy stále silně zadlužených statků byla nad síly mladého nezkušeného hraběte, který od sedmi let postrádal otcovské rady a zkušenosti. Navíc ji přejímal na počátku sedmileté války, jež znamenala pro česká panství pravděpodobně maximum berního zatížení v celém 18. století. Již v roce 1761 byl nucen prodat panství Kounice, přičemž rostlo zadlužení i na dalších statcích.¹⁸⁾ V srpnu 1761 nařídil zemský výbor bydžovskému krajskému hejtmánovi, aby donutil vrchlabské panství zaplatit 1015 zl daně ze jmění.¹⁹⁾ V téže době lze doložit rostoucí nedůvěru v solventnost vrchlabského pána několika žádostmi jeho obchodních partnerů stavovskému výboru, aby jako záruku řádné platby byly obstaveny jeho obligace či jiný majetek.²⁰⁾ Asi i proto byla nejpозději

17) RA Černínů-Morzínů, kart. 118, inv. č. 204. Listina Marie Terezie z 18. prosince 1756.

18) Vrchlabské panství mělo k 15. srpnu 1761 celkem 9541 zl dluhů, z čehož nejvíce (zhruba 6500) představovaly mimořádné válečné výdaje. Srv. Vs Vrchlabí, kart. 12, fol. 42. V roce 1762 činil dluh panství na kontribuci 2220 zl (tamtéž, fol. 38).

19) SUA, Stavovský zemský výbor. Katalog spisů 1761-1764, inv. č. 23 032.

20) Srv. tamtéž např. inv. č. 23. 899, kdy staroměstská voskařka Uršula Křížová obstarává pro dodané výrobky půjčku hraběti Morzinovi; v roce 1764 dostala patrně zapláceno, neboť obstarávku odvolává.

od roku 1763 na jeho panství uvalena nucená správa, kterou vykonával jeho strýc Josef František Mikuláš hrabě Morzin, držitel panství Nový Ronov. V témže roce je ve spisech zemského výboru zachycena aféra, jež vyvolává podezření, že František Xaver se dopustil jakýchsi machinací s obligací.²¹⁾

Po smrti Josefa Fr. Mikuláše v roce 1765 převzal administrativní správu fideikomisních morzinských panství další Xaverův chudší příbuzný, bratranec Karel Josef Morzin (1717-1780), majitel zámku a panství Dolní Lukavice jižně od Plzně. Jeho administrace netrvala dlouho, soudě podle listiny Marie Terezie z prosince 1769, podle níž Fr. Xaver opět přejímá správu vlastního majetku a dostává od císařovny svolení k fideikomisní hypotéce ve výši 6000 zl za účelem opravy zřícených (verfallene) hospodářských budov na panstvích.²²⁾ Je zřejmé, že po sedmileté válce a letech rozhárané správy vypadal hospodářský inventář v panských dvorech všelijak. Na papíře byl ovšem hrabě Fr. Xaver Morzin stále jedním z nejbohatších aristokratů na východě Čech, vždyť jeho čtyři fideikomisní panství (Vrchlabí, Čistá, Kunstberg a Lomnice) měla podle úředního odhadu celkovou hodnotu 1643 tis. zl, což při 4% výnosu znamenalo roční hrubý příjem více než 65 tis. zl.²³⁾ Mimoto držel ještě některé malé statky (Malý Lánov a Sovolusky) a v roce 1772 převzal od vdovy po svém bývalém administrátorovi Josefu Fr. Mikulášovi Anny Marie, roz. z Klenového, panství Nový Ronov, oceněné na 300 tis. zl. Tato transakce se odehrála v napjaté atmosféře sporů mezi příslušníky morzinského rodu, jež pramenily z dlouholetých administrací fideikomisu a patrně také ze skutečnosti, že skoro již čtyřicetiletý hrabě Xaver dosud neměl děti a jeho naděje na mužského potomka byla již patrně mizivá. Nakonec byla vtělena do desk zemských jakou součást rodové „přátelské dohody“ mezi Xaverem Morzinem a čekatelí fideikomisu, jež zajišťovala vdově Anně Marii, nyní ovšem již vdané za hr. von Regas, vdovskou penzi pojištěnou na panství Nový Ronov. K dohodě bylo připojeno „Schulden Schema“ fideikomisních panství, podle něhož činila suma všech uznaných fideikomisních dluhů asi

21) Tamtéž, inv. č. 24 222, 23 867, 23 897.

22) RA Černínů-Morzínů, kart. 118, inv. 205 (listina Marie Terezie z 1. prosince 1769).

23) Vycházím z „Beschreibung von dem Einkommen der Herrschaften und Güter, dann der Anssäsigkeit in Königreich Böhmen“, který vznikl po roce 1773. Viz SOA Zámorsk, RA Šliků, knihovna Šliků, kart. 93, inv. č. 655. sign. S 9.

233 tis. zl, což není ani desetina celkové hodnoty majorátu, a tudíž zdánlivě velmi příznivý stav.²⁴⁾

V lednu 1772 ale hrabě Xaver přijímá od svého „nejmilejšího pana bratrance“ Ferdinanda Morzina dílem v penězích, dílem ve směnkách půjčku 78 tis. zl, která je určitým autorovi ne zcela jasným způsobem vázána na výše uvedenou přátelskou dohodu; fideikomisní morzinský majetek je v této době složitým propletením právních a finančních relací mezi několika zainteresovanými členy rodu, v němž není právě jednoduché se vyznat. V každém případě šlo o půjčku dosti riskantní, neboť se vypůjčovatel zavazuje celou sumu i s úroky (výše úročení není kupodivu uvedena) uhradit do konce května 1772, tj. během necelých pěti měsíců! Půjčka byla hypotekárně vázána na všechna fideikomisní panství, přičemž v případě nedodržení platby má věřitel právo domoci se svých peněz exekucí. Hrabě Xaver však zase tolik neriskoval, neboť – jak je ve smlouvě uvedeno – v okamžiku jejího uzavření stál opět pod kuratelou hraběte Karla Josefa Morzina!²⁵⁾ Jestliže panství již nebyla zdaleka tak drasticky zadlužena jako v roce 1741 a přesto majitel šel z kurately do kurately, pak si to nelze vysvětlit jinak než jeho notorickou nehospodárností, rozmařilostí anebo něčím podobným.

Až do své smrti již hrabě Xaver Morzin správy svých statků nenabyl, ač o to zřejmě nejednou usiloval. Naopak byl nucen snášet ještě větší pokoření, než jaké představovaly nucené správy jeho příbuzných. Patrně v roce 1773, jak vyplývá z nedatovaného opisu stížného listu Fr. Xavera císařovně Marii Terezii, nařídilo gubernium k jeho „největší bolesti a zármutku“²⁶⁾ odebrat mu správu a předat ji Václavu Augustinu Havlemu, tedy neurozenému nájemci. Hrabě se cítil se citelně potrestán jak na cti, tak hmotně, neboť jeho finanční kompetence se smrškla na 2000 zl ročně, a to ještě s omezenou dispozicí. Polovina z této sumy byla blokována na základě soudní obstarávky (tzv. Kummer und Verbot), což by nasvědčovalo domněnce, že hrabě Morzin byl vskutku notorický marnotratník, jenž přidělené peníze rychle utrácel a ocital se znovu v nesnázích. V závěru dopisu žádá, aby mu – protože jeho vina nebyla tak velká, jak by se mohlo zdát (nějakou vinu tedy připouští) – apanáž zvýšili na 4000 zl, vypláceli ji celou a rovněž

24) RA Černínů-Morzínů, kart. 117, inv.č. 201, dohody mezi Morziny z roku 1770.

25) Tamtéž, inv.č 200, fol. 5-6.

26) Vs Vrchlabí, kart. 272, inv.č. 199, fol. 31. Originální formulace zní: „zu meiner innigsten Schmerzen und Betrübnis“.

doplatili to, co bylo v důsledku soudní obstarávky zadržováno. Morzinova žádost vyzněla naprázdno, neboť ještě v roce 1785 dostával pouze 1000 zl. Žaloval sice ještě porůznu na Havleho počínání, aby patrně také bez úspěchu.²⁷⁾

Sekvestrace panství neznamenal jeho zabavení či postátnění. Sekvestrovanému majiteli tudíž zůstala určitá práva a možnosti, jak ovlivňovat dění na svých majetcích. Proto mohl Xaver Morzin požádat císařovnu, aby mohl provést na svých panstvích raabizaci, od které si patrně sliboval jednak zvýšení příjmů za reluovanou robotu, jednak odstranění nenáviděného Havleho. Marie Terezie, zjevně nedůvěřující Morzinovým motivům a schopnostem, dala souhlas až po několika letech, přičemž k vlastní reformě došlo teprve v roce 1781.²⁸⁾ Sekvestrace tím však neskončila, jak potvrzuje dochovaný účet pražské administrativní kasy za rok 1785, kde se lze dočíst o 13 let trvající sekvestraci. Sekvestrátorem byl tehdy hrabě Rudolf Ferd. Desider Morzin (1752-1817), patrně proto, že byl určen za dědice Xaverova majetku. Za tuto práci dostával paušální odměnu 3000 zl ročně plus úhradu nákladů za různá hospodářská šetření, jež bylo nutno provádět. Hrubý příjem fideikomisních panství za rok 1785 činil bezmála 62 tis. zl, z toho 28 tis. pocházelo z vrchlabského důchodu.²⁹⁾ Po zaplacení nutných výdajů, tj. např. zmíněná odměna sekvestrátorovi, výživné hraběti Xaverovi (1000 zl výživného, tj. ona výše zmíněná polovina, plus ještě přírůžka k výživnému ve stejné výši), výživné jeho manželce Filipíně, roz hr. Weissendorfové, různé úřední poplatky a platy apod., zbylo v administrativní pokladně 31 951 zl. Tato suma byla z jedné pětiny obrácena ve

27) V lednu 1779 žádá Morzin císařovnu, aby byl pachtýř jeho statků Augustin von Havle sesazen nebo alespoň vyšetřen kvůli propadu roboty na jeho panstvích. Vs Vrchlabí, kart. 272, inv. č. 62. Podle účtu za léta 1773-1774 (tamtéž, inv.č. 199, fol. 278 ad.) vykázal „administrátor“ Havle velký deficit, když výdaje z panství Vrchlabí, Čistá, Lomnice, Nový Kunstberg a Nový Ronov přesahovaly o skoro 30 000 příjmy!

28) Černý, Václav: Pozemková reforma v XVIII. století. Praha 1928, s. 58-59. Raabizační smlouvu na lomnickém panství otiskl Kalousek, Josef: Řády selské a instrukce hospodářské 1781-1850. Archiv český XXV, s. 57-59.

29) Důchodní a pivovarský účet panství Vrchlabí za léta 1786 a 1787 překvapuje velkými resty, tj. penězi, které se převáděly do účtu na příští rok; v roce 1786 to bylo 15 904 a v roce 1787 21 184 zl. V obou letech skončilo hospodaření důchodu vysokým přebytkem přes 20 tis. zl při hrubém příjmu, oscilujícím kolem částky 85 tis zl. největší příjmy plynuly z pivovaru, z lesního hospodářství, sklepního úřadu a dvorů. Srv. Vs Vrchlabí, kart. 236, sign. E 349, inv.č. někde mezi 265-365 (podle inventáře nelze přesněji stanovit).

prospěch věřitelů alodiálního panství Nový Ronov a ze čtyř pětín (tj. 25 561 zl) ve prospěch věřitelů fideikomisu. Ronovští věřitelé ale mimoto dostali z přebytku v kase po vyúčtování roku 1784 dalších 18 699 zl (zdá se, že v obligacích) a fideikomisní věřitelé 8239 zl v hotovosti z téhož zdroje. Po několika drobných srážkách tak dosáhla celková suma, rozdělená v roce 1785 mezi věřitele, úctyhodných 50 544 zl.³⁰⁾

Když po smrti hraběte Xavera Morzina v roce 1791 zkoumaly úřady jeho majetkové poměry za účelem vyměření majetkové daně, musely konstatovat předluženost (634 tis. aktiv oproti 1049 tis. pasiv), takže majetková daň se rovnala – nule.³¹⁾ Není se co divit, že dědic Rudolf Morzin se snažil zbavit problematického majetku, což se mu podařilo v roce 1796. Nejprve prodal panství Ronov, Kunstberg a Dobrovany baronu Wimmerovi za 640 tis. zl plus 9000 zl „Schlüsselgeldu“ a o něco později (17. listopadu) panství Lomnici a Čistou za 270 tis. zl. trutnovskému velkoobchodníkovi a majiteli panství Milešín Ignáci Falgemu. S tímto druhým prodejem byly problémy, kupec chtěl část ceny uhradit v obligacích atd., takže musela být v roce 1802 uzavřena nová smlouva, v níž se ale prodejní cena nezměnila.³²⁾ V držení Morzinů tak zůstalo jedině panství Vrchlabí.

Od počátku 18. stol. do vypuknutí slezských válek procházel český feudální velkostatek dobou největší konjunktury. Následky třicetileté byly definitivně překonány, potraviny šly vzhledem k demografickému růstu dobře na odbyt, a navíc za pozvolna rostoucí ceny, za víceméně stabilní lze pokládat poddanské a robotní poměry, upravené robotními patenty, a v neposlední řadě se země těšila dlouhému období míru. Z důchodních kas do soukromých pokladen aristokratů plynuly každoročně tisíce zlatých, a pokud byl snad horší rok anebo vrchnost utratila příliš mnoho, nebylo nic jednoduššího než si vypůjčit; úroková míra byla příznivá a ochotných

30) Srv. Vs Vrchlabí, kart. 240, inv. č. 296 (nefol.). Mezi „pány věřiteli“ se objevují např. sl. hr. Agnes Morzinová (15 000 zl), hr. Šternberk (12 000), litomyšlský piaristé 2000, exjesuitský fond (6000), a také Židé Israel Honig, Ensl Ellbogen, resp. jeho dědici, Bezalel Lederer, Amtschel Wedeles, jehož pohledávka zněla 3550 zl. V 18. století lze těžko najít aristokrata, jenž se nezadlužil u Židů.

31) RA Černínů-Morzinů, kart. 117, inv. č. 202 II., fol. 47. Hodnota aktiv, odvolávající se na zemské desky, je ovšem stanovena překvapivě nízko – tak např. panství Vrchlabí má hodnotu pouhých 128 tis., panství Ronov 300 tis. Mezi pasivy je největší položkou částka, pojištěná na celém fideikomise pro „mladší morzinské bratry“ ve výši 400 tis. zl.

32) Tamtéž, kart. 120, inv. č. 213, fol. 1-44.

věřitelů dostatek. To byl stav, jenž přímo sváděl požitkářské, kulturymilovné aristokraty k velkorysým kulturním investicím, jejichž nedostižným příkladem navždy zůstane Fr. Ant. Sporck. A jelikož většina z nich, myslíc zvláště ke konci života na věci poslední, otevírala neméně velkoryse své měšce dokořán církvi, není se co divit, že začalo přibývat bankrotů.

Hrabě František Xaver Morzin byl zajisté nikoli ojedinělým případem šlechtice, který zaplatil vysokou cenu za neuváženou finanční politiku svých předků. Celý život se musel potýkat s dluhy, které by možná udolaly odpovědnějšího a zdatnějšího hospodáře než byl on. Mezi šlechtou vrcholného baroka počátku 18. století a generací jejich synů a vnuků, žijících o padesát let později, je zdá se podstatný rozdíl. U oněch vrcholů kulturní investice českého baroka v desítkách novostaveb a přestaveb zámků, klášterů a kostelů, tito však spíše zděšeně listují v účtech a možná v skrytu i klnou nad neuváženým počínáním svých otců a dědů. Oni sami prostředky na větší kulturní investice (za hraběte Xavera Morzina vznikla jediná nová stavba, a to kostel sv. Mikuláše v Lomnici v letech 1781-1782 – nejspíš za církevní peníze) nebo na udržování skvělého dvora už většinou nemají. Hlavní starostí mnoha z nich je udržet hospodářství, tísněné od poloviny 18. století válkami a stupňujícím se berním zatížením, jakož i vystavené reformním snahám státu, finančně alespoň nad vodou. Doba „bezstarostného“ baroka definitivně minula.